

# Граматичното значение свидетелственост – характерна особеност на българската морфологична система

Васил Стаменов

Обект на изследване в настоящата статия е граматичното значение свидетелственост в българския език. Целите, които си поставяме, са: да бъдат представени становищата на различни изследователи за това, кои глаголни словоформи могат да бъдат приети за маркирани със свидетелственост; да се илюстрират с примери от художествената литература, българския национален корпус, електронни медии и форуми различията, които се наблюдават при съчетаването на значението свидетелственост с изявителни нерезултативни и резултативни форми от една страна, и със субективномодалните грамемни кондиционал и императив, от друга; ще бъдат представени някои от концепциите, свързани с участието на значението свидетелственост в определена морфологична категория, без да претендираме за изчерпателност.

Теоретичната платформа, която следваме, е свързана с приемането на тезата за съществуването на свидетелска флексия *-х/-ш-* в българския език (Станков 1967; Александров 1987; Шаур 1989; Куцаров 2007). Придържаме се към модела на И. Куцаров за триграмемна морфологична категория време, двучленни морфологични категории таксис, вид на действието, вид на изказването и четиричленна морфологична категория наклонение (Куцаров 2007).

Българският език е единствен в славянското езиково семейство, за който се отбелязва наличието на специализирани граматични средства, чрез които говорещият може да представи себе си като очевидец на определено действие или резултат от действие. Ако бъде използван формалният критерий, логично е като свидетелски да бъдат определени формите за аорист: *писах*, имперфект: *пишеше*, плусквамперфект: *бях писал*, футурум претерити: *щях да пиша*, футурум екзактум претерити: *щях да съм писал*, кондиционалните

форми: *бих писал*<sup>1</sup>, аналитичните императивни форми, образувани с помощта на *да, нека, дано: да / нека (да) / дано (да) напишеш*. Необходимо е обаче да се има предвид, че не всички изследователи посочват кой е формалният показател на свидетелствеността, а други възразяват срещу тезата за обособяването на свидетелска флексия в българския език (вж. ГЕРДЖИКОВ 1977).

В най-ранния период от развитието на българската граматична традиция значението свидетелственост е представено като допълнителна семантична особеност, характерна за имперфекта и аориста. Анонимният рецензент на издадената през 1860 г. граматика на Г. Миркович предлага начин, по който могат да се разграничат минало несвършено и минало относително време: „минало несвършено означава винаги действие, което ся или вършило несъмнено или пък било видено или слушано от лицето, което говори: каквото *аз пишеш, ти пишеше, той пишеше [...]*“ (цит. по ПЪРВЕВ 1975: 208). По-късно С. Радулов посочва, че аористът също се използва за предаването на информация, която е възприета лично от говорещия: „форма *копал, копали* вместо *копа, копах* се употребява, кога ся говори за произшествие, на което говорящия не е бил очевидец, а ся научил за него от други“ (РАДУЛОВ 1870: 74). Прави впечатление, че С. Радулов открива свидетелското значение на изявителните аористни форми в съпоставка с техните ренаративни корелати.

Поради ограничения в обема е невъзможно да представим подробно концепциите за свидетелствеността в българското езикознание, а и не това е целта на настоящия текст. Твърдението на С. Радулов обаче е изключително важно, защото съществува тенденцията непреизказните форми да се определят като свидетелски, а преизказните като несвидетелски. Р. О. Якобсон в статията си „Шифтеры, глагольные категории и русский глагол“ изразява следната мисъл:

„В спрежението на българския глагол се различават две семантически противопоставени системи от форми; «пряко повествование» (Ens – Es) и «косвено повествование» (Еп\*ФEs). На нашия въпрос за това, какво се е случило с парахода «Евдокия», един българин първо би отговорил заминал: *говорят, че отплавал*’, а след това би добавил: *замина, аз съм свидетел, че отплавал*” (ЯКОБСОН 1972: 101),

---

1   Солидаризираме се с тезата на Кр. Чакърова, според която формите от типа на *ядвам, пиввам, ходвам* не са синтетични форми за условно наклонение.

от която може да се направи изводът, че според него непреизказност е синоним на несвидетелственост. Ренаративните форми обаче са само част от общия брой граматични образувания, с чиято помощ говорещият предава информация, която не е засвидетелствана от него.

Долавянето на свидетелското значение първо при грамемите аорист и имперфект от възрожденските граматични форми вероятно не е случайно. Характерна особеност за формите от типа на писах е, че те не притежават несвидетелски корелат, който да изразява едновременно абсолютна предходност и да не е маркиран със свидетелственост. Поради тази причина, когато използва аористни форми, говорещото лице се представя като очевидец на съобщавания факт, срв.: *Когато научих за полицията, тръгнах веднага назад и малко по малко стигнах дотук ... После чух вълците и се качих на дървото да ви чакам ...* (Д. Димов); *Тук срещнах приятели, прекрасни учители и хора, които винаги са готови да ми помогнат* (<https://bg.zlatarskischool.org/>, 04.10.2021); *Ти показва, че духът на България и Пловдив е жив* (<https://sportal.bg/news/>); *По едно време един от бандата се показва на вратата и Стария въпреки нареждането му стреля, улучи го, обаче разбуди кошера* (Райнов 1968: <http://>); *Единодушно решихме да гласуваме против кабинета на „Има такъв народ“* (<https://www.bgonair.bg/> 05.10.2021 г.); *Благодаря ви, че на практика доказахте идеята ми, че е възможно единодействие* (<https://novini247.com/> 05.10.2021 г.); *Любо го убиха* (Б. Райнов).

Прави впечатление, че в аористните форми за второ и трето лице, единствено число липсва морфемата *-х/-ш-*, която приемаме за маркер на свидетелствеността. Въпреки това те са част от грамемата удостоверителен модус<sup>2</sup> в модела на А. Александров за категорията модуси на изказването. К. Куцаров и С. Стойчев също ги разглеждат като изразители на значението свидетелственост (Куцаров 2019; Стойчев 2019). Причината защо маркерът *-х/-ш-* липсва в синтетичните граматични образувания от типа на *рече, мете* е свързана с историческия развой на българския език. К. Мирчев изразява тезата, според която днешните форми за абсолютна предходност във второ и трето лице, единствено число са наследници на асимпатичния аорист (Мирчев 2000: 103–104). В статията си „Грамматичната морфема *-х/-ш-* в българския език (исторически бележки)“ (СТАМЕНОВ 2021) изразихме твърдението, според което на определен етап от езиковото развитие морфемата *-х/-ш-* е: „изразявала две различни зна-

---

2 А. Александров включва свидетелските форми в удостоверителния модус на изказването (АЛЕКСАНДРОВ 1987).

чения (абсолютна предходност и зависим таксис) в рамките на две самостоятелни морфологични категории“ (СТАМЕНОВ 2021: 71). Формулираният извод е следствие от приемането на тезата за съществуването на отделна морфологична категория таксис в българския език (КУЦАРОВ 2017: лекции по сравнителна граматика на славянските езици). Хипотезата на И. Куцаров за *регресивно изместване на границата между лексикални и граматични морфеми в глаголната словоформа* (БОЯДЖИЕВ/КУЦАРОВ/ПЕНЧЕВ 1998: 288) позволява да бъде предложен възможен отговор на въпроса кога морфемата *-х/-ш-* се е превърнала в свидетелска флексия. Вероятно семантичната трансформация е настъпила в периода, в който вербалните темафикси са започнали да изразяват значенията минало време и зависим таксис.<sup>3</sup> Второличните и третоличните аористни форми за единствено число също функционират в свидетелски контекст. Според нас те изразяват по граматичен начин значението свидетелственост, макар че не съдържат морфемата *-х/-ш-*. Би могло да се предположи, че при граматикализацията на значението свидетелственост е повлиял принципът на аналогията. Може да се търси влияние от страна на плуралните форми за минало време, защото в рамките на единственото число само първоличните форми от аористно-имперфектен тип са маркирани с *-х/-ш-*, но първото лице обикновено е свидетел на собствените си действия (изключение са неотносителните форми за следходност). Според нас е логично да се допусне, че неактуализираната чрез морфемата *-л* аористна тематична гласна е способна да изразява семантиката на липсващата морфема *-х/-ш-*. Хипотезата на И. Куцаров за възможността границата между лексикални и граматични морфеми да бъде променяна позволява да бъде защитено твърдението, според което най-близкият езиков елемент поема функциите на този, който е бил след него и е отпаднал поради определени причини.

---

3 Е. И. Дьомина представя данни от Тихонравовия дамаскин, въз основа на които стига до извода, че в този български средновековен писмен паметник от седемнадесети век формите от аористно-имперфектен тип са се избягвали в случаите, когато говорещият/пишещият не е бил очевидец на съобщавания факт (Дьомина 1970: 408–409, 418). Руската изследователка представя значението свидетелственост като част от тричленната категория „степен на очевидност на информацията“ (Дьомина 1970), която по-късно нарича с термина на Р. О. Якобсон *evidential* (Дьомина 1973). Трябва обаче да приемем, че според нея то се изразява от нулева морфема, тъй като не е посочен негов формален показател. Задълбочените изследвания на Е. И. Дьомина все пак не ни позволяват да посочим с абсолютна категоричност периода, в който глаголните тематични гласни са се превърнали във флексии.

Р. Ницолова отбелязва, че примерът: *Поздравих пролетта, поздравих младостта/и възторжен разтворих очи* (Хр. Смирненски) доказва принадлежността на съвременния български език към нулевосубектните езици (НИЦОЛОВА 1986: 46), а това, означава, че днес -х- може да изпълнява функцията на персонална флексия. Данните от езиковата история показват, че сигматичните типове аорист в първо лице са притежавали персоналната морфема \**т*, но тя е отпаднала поради фонетични изменения (МИРЧЕВ 2000: 104). Смятаме за напълно възможно вербалните темафикси във второ и трето лице, единствено число първоначално да са били показатели на значенията абсолютна предходност и зависим таксис, тъй като там морфемата -х-/-ш- не се е установила, а след граматикализацията на значението свидетелственост те са поели функцията да изразяват и него.

В съвременния български език имперфектните форми от типа на *пишеше* имат относителни несвидетелски корелати. В. Маровска защитава тезата за еквиполентна опозиция между свидетелските и дистантните таксисни форми в рамките на триграмемната морфологична категория таксис (МАРОВСКА 2005, 2013), докато К. Куцаров противопоставя свидетелствеността и ренаратива като две маркирани значения в границите на тричленната категория вид на изказването/осведоменост на говорещото лице (КУЦАРОВ 1998, 2019). Двата различни подхода показват, че в съвременния български език неутрални относителни форми не съществуват, т.е. ако една словоформа е маркирана със значението зависим таксис, то тя е задължително или свидетелска: *пишеше*, или преизказна: *пишел*, или умозаклучителна: *пишел е*. Относителните свидетелски форми не са нито преизказни, нито умозаклучителни. С тяхна помощ говорещият предава като очевидец действие, което е едновременно с друго действие: *Когато Ирина се прибра в къщи, Динко беше вече дошел и пиеше кафе с хазаите* (Д. Димов); *Ирина се отправи към ресторанта, но когато пресичаше „Московска“, попадна във фаровете на една кола, която идеше от площад „Александър“* (Д. Димов); *Те ронеха зърната на броениците си с някакъв особен и неразбираем за минувачите екстаз на душевен мир, докато синовете им, бледи и рахитични, шетаха вътре* (Д. Димов); *В света имаше твърде много тъга и те не искаха да плачат, докато мислеха за това, че Бирч умира* (<https://bg.deletehillary.com/s> 05.10.2021 г.).

Към групата на свидетелските форми изследователите на българския език постепенно включват изявителните неизказни и немозаклучителни форми на плусквамперфекта, футурум претерити

и футурум екзактум претерити. Принос в отделянето на тези грамеми (заедно с аориста и имперфекта) в особена „модална“ група имат В. Станков и И. Пенчев. В. Станков отбелязва, че:

„изявителните времена плусквамперфект, бъдеще в миналото и бъдеще предварително в миналото, макар че изразяват и ненаблюдавани действия, запазват основното в модалната специфика на изявителния имперфект и аорист – предават действията (или резултатите от тях) като лично възприети“ (СТАНКОВ 1967: 331).

От приведения цитат е видимо, че изтъкнатият лингвист е осъзнавал възможността в съвременния български език говорещото лице да се представи не само като очевидец на определено действие, но и на резултата от него.

Плусквамперфектът е грамема, която изразява резултат от действие, едновременно с друго действие в миналото (КУЦАРОВ 2007: 260). Говорещото лице е очевидец не на самото действие, а на резултата, който е следствие от него: *Аз бях отишъл в Шишманово да поискам малко брашно от другарите ... (Д. Димов); И тоя занаят аз всъщност го бях научил именно от него (Б. Райнов); Чел съм книгата „Ван Гог — художник на слънцето и на лудостта“. Четох я веднаж, когато пак пътувах — някой я беше забравил в купето (Б. Райнов); По онова време в Сливен квартируваше така нареченият казашки алай на Садък паша, тоя поляк писател, когото руският тиранизъм беше принудил да стане паша и турчин, да си губи времето в различни авантюри (С. Стоянов); Майсторът уволни целия партийен актив на дружеството и провали всичко, което бяхме направили досега (Д. Димов);— И ние си бехме решили да го дадем веке в елинското школо — каза Султана (Д. Талев).*

Възможно е говорещото лице да е било очевидец на самото действие, но въпреки това желанието му да акцентира върху резултата, който е настъпил след извършването на определена постъпка, е причина аористът да бъде заместен с плусквамперфект: *В Котел бяхме свидетели, когато се беше завърнал един момък от букурещката медицина, с червена шапка и някакви си ширитчета (З. Стоянов).*

Футурум претерити е грамема, която означава: „следходност на действие по отношение на изказване в минало време (минал ориентационен момент). Относителността се носи от имперфектната морфема, а следходността от морфемата щ-“ (КУЦАРОВ 2007: 259). Тъй като формите от типа на *щях да пиша* съдържат флексията -х-/ш-, те сигнализират за свидетелско отношение на горещия към действие,

което е предстоящо спрямо минал момент: *Не исках да правя референдум за монархия, щях да разделя българите* (<https://www.plovdiv24.bg/novini/05.10.2021>); *Туй щеше да бъде един хубав финал, обаче Боев падна и нещата отново се усложняват, само че сега вече разполагаме с достатъчни данни да продължим без протакане* (Б. Райнов); — *Добре, че запънахме колелото, а то тоя порой щеше да го строши* (И. Вазов); — *Че и Бормечката намери време да се жени...* — *каза с досада Остенът*; — *да не беше това, щяхме и него да дръпнем...* *тази хала ни трябваше* (И. Вазов); *С мен щяхте да спечелите още 5 Мондиала* (<https://www.sportlive.bg/05.10.2021>); *Беше му дадена инструкция да заведе фотографа у дома си и там да ми предаде сведенията. Тогава двамата щяха да се самоунищожат и да си разделят отговорността за двойното убийство* (Б. Райнов).

Разликата между формите за футурум претерити и футурум екзактум претерити е единствено в значението резултативност, което се изразява чрез актуализираната аористна основа: *щях да съм писал, щях да съм благословен*: *формите от този тип изразяват следходност на резултат от действие по отношение на изказване в минало време (минало действие, минал ориентационен момент)* (КУЦАРОВ 2007: 261). Те сигнализират за свидетелско отношение на горещия към резултат от действие, което е предстоящо спрямо минал момент: *Някъде по това време забелязах, че автомобилите с индекс СМ започват да се срещат все по-често [...] ако нямах достатъчно добри познания по българска география на населението и селищата, отдавна щях да съм решил, че Пазарджик и областта имат демографски потенциал, съизмерим с този на щата Тексас* (<https://www.mediacafe.bg/>, 05.10.2021 г.); *Аз ще ти кажа какво, моето момиче – щеше да си се хвърлила от някой балкон, за да се спасиш от мизерията на която щеше да те е обрекла мафията* :/ (<https://www.dnevnik.bg/>, 05.10.2021 г.); *Вучич: Щяхме да сме се разбрали с албанците, ако „някои хора“ ни бяха оставили на мира* (<https://www.novinite.bg/>, 05.10.2021 г.); *Казвам ви – вие сте безполезни. Иначе щяхте да сте се справили с всички тези войни и убийства*”, *заяви още Дутерте* (<https://cutt.ly/YEL1sfb>, 05.10.2021 г.); *Заради новите прагове няма области в жълтата зона, иначе щяха да са четири* (<https://www.dnevnik.bg/>, 05.10.2021 г.).

Общото между непреизказните форми за аорист, имперфект, плусquamперфект, футурум претерити и футурум екзактум претерити е, че те са част от грамемата индикатив. Вероятно това е причината, поради която В. Станков разглежда значението свидетелственост в рамките на грамемата несубективност (Станков 1967, 1969). Няколко години след това друг български езиковед – Св. Иванчев, насочва

своето внимание към граматичните средства, с които говорещият се представя като очевидец на съобщавания факт. В статията на автора „Проблеми на развитието и функционирането на модалните категории в българския език“ (ИВАНЧЕВ 1976) обаче се съдържат взаимно-изключващи се съждения. Така например изследователят отбелязва, че:

„Днес следователно в българския език съществуват, от една страна, изявително, заповедно и условно наклонение за свидетелско изказване, и, от друга, изявително, заповедно и условно наклонение за несвидетелско изказване или преизказване“ (ИВАНЧЕВ 1976: 349).

Сякаш значенията преизказност и несвидетелственост са приети за синонимни<sup>4</sup>, а следващото изречение отрича първия цитат, който представихме, срв.:

„в резултат от поляризацията на глаголните форми като форми за свидетелско и несвидетелско изказване в претериталния план, сегашно историческо време започва да се свързва с особена неутрална модалност, която не изразява следователно нито пряко изказване, нито преизказване“ (ИВАНЧЕВ 1976: 349).

Очевидно е, че според автора в групата на непреизказните форми съществуват и такива, които не представят говорещия като свидетел на съобщавания факт. Позицията на Св. Иванчев за свидетелствеността е доста сложна. Поради тази причина тук ще се ограничим само да посочим, че той е първият езиковед, който изразява възможността като маркирани със свидетелственост да се разглеждат условните и повелителните форми. Необходимо е да се уточни, че изследователят не отбелязва кои кондиционални и императивни форми е имал предвид.

Аналитичните условни форми съдържат морфемата *-х/-ш-*: *бих писал, бихме писали, бихте писали, биха писали*. Второличните и третоличните форми за единствено число не притежават маркера *-х/-ш-*<sup>5</sup>. Според нас фактът, че в хода на историческото развитие елементът *-х/-ш-* не е отстранен, доказва, че той не е десемантизиран. Би могло

---

4 Този подход се среща още при С. Радулов (Радулов 1870) и се открива в съчиненията на лингвисти, чиито разсъждения, свързани с темата за свидетелствеността, са добили широка популярност не само в българското езикознание (вж. ЯКОБСОН 1972).

5 Би по произход е аористна форма, а във второ и трето лице, единствено число маркерът *-сте* не е присъствал никога (МИРЧЕВ 2000: 119).

да се възрази, че в първо лице, единствено число той изразява само персоналност, но не и свидетелственост, но в първо лице, множествено число информацията за лице и число се носи от *-ме*. Тъй като *-х-* не е част от основата, а след нея следват други граматични морфемни, приемаме, че е логично морфемата *-х-/-ш-* да бъде включена в рамките на глаголният форматив. Макар че не съдържат граматичен показател за следходност, условните форми означават възможно действие, което „винаги предстои спрямо момента на поставяне на условие от говорещото лице“ (Куцаров 2002: 163). С тях говорещият не се представя като очевидец на реално събитие, но в подходящ контекст те могат да бъдат използвани, за да се изрази свидетелско отношение към действие, зависещо от изпълнението на определени условия. На практика говорещият засвидетелства увереността си, че действието е възможно при определени условия: *Аз също бих останал тук, ако не беше този проклет французин от режима, когото трябва да видя в Атина ...* (Д. Димов); — *Аз зная, че вие сте много умен и образован човек ... Не ви ли се струва, че вие и Стефан бихте могли да работите пак за същата идея... как да се изрази ... пак за същата кауза, но в друга област ...* (Д. Димов); *Той отминаваше с безразличие дори някои от екстравагантностите на Зара и Лихтенфелд, които в друго време биха го ядосали* (Д. Димов); *Екип на министерството ще направи анализ кои актове биха били евентуално засегнати от бъдещи съдебни спорове* (<https://bnr.bg/>).

Грамматичната морфема *-х-/-ш-* се съчетава само с тези императивни форми, които са относителни. Говорещият се представя като очевидец на действие, което не е било осъществено в миналото, срв.: *Ако го бяхме научили преди половин година, досега да бяхме спечелили битката за властта; нека си набереши царевица, нека цялата нива смъкнеш у дома си; По-добре да бяхме отишли в етнографския музей на изложбата „Бит и обичаи на северните народи“; да бях го убил тогава; да бяхме помогнали с нещо; да го бяхме хвърлили от някоя скала; да не бяхме го виждали* (bas.bg).

Тъй като някои относителни императивни форми са и резултативни, говорещият български език може да се представи като очевидец на резултата от определено действие, който обаче не е бил наличен в определен период в миналото: *Дано беше успял да предупреди навреме хората си; дано беше разбрал, че е много страшно да бъде мразен до края на живота си* (bas.bg); *Иначе този Дон Делян е пълен Бай Ганьо. Ако си спомняте, само как награди Григор – бръкна в джоба и извади 500 евро,*

така че всички да видят, каква сума дава той. Това което направи е хубаво, но селянина си е селянин. Нека беше бутнал тези пари в плик (<https://haskovo.info/>).

Заедно с тезата за съществуването на свидетелски маркер -х-/-ш- в българския език, последователи има концепцията, според която свидетелствеността не се изразява чрез специализирана флексия. След установяването на семантичната и формалната разлика между ренаратива и конклузива, изтъкнати лингвисти разглеждат свидетелствеността като немаркирано значение, което е характерно за някои изявителни форми и се противопоставя на преизказните, умозаключителните и усилено преизказните/дубитативните граматични образувания (срв. модела на Р. Ницолова за категорията евиденциалност в която немаркираната грамема индикатив е привативно противопоставена на ренаратива, конклузива и дубитатива (Ницолова 2003: 109; Ницолова 2006). Въпреки че ние приемаме тезата, според която значението свидетелственост се изразява от морфемата -х-/-ш-, е необходимо да отбележим, че Р. Ницолова не изключва възможността аористните и имперфектните непреизказни изявителни форми да се употребяват предимно в свидетелски контекст, напротив: *индикативът [изразява знание], основаващо се на личното възприятие* (подч. е мое: В. Стаменов) *на говорещия или на общия опит* (Ницолова 2006: 29).

Ще отбележим, че тенденцията свидетелски форми да се използват в несвидетелски контекст със стилистична цел, за да бъде подчертана достоверността на информацията в определен вид текстове (най-често исторически, медийни) или за да се представи говорещият като „квазиочевидец“, според нас е пример за граматична транспозиция – маркиран член се употребява вместо главното значение на немаркирания си корелат: *Много други държави, включително Сърбия, с която започна Първата световна война, можеха да приемат ултиматума на Австро-Унгария и Германия, но те се биха цяла година сами срещу австро-унгарската армия* (А. Пантев, <https://cutt.ly/KEJlYoD>); *Преди 138 години избухна Априлското въстание* (<https://www.vesti.bg/bulgaria/>); *Нашият провал във втората Балканска война беше главно защото бяхме крайно лекомислени за опасността, която тогава идваше от Румъния. Въпреки предупрежденията, въпреки явната перспектива за намеса на Румъния, ние бяхме оголили целия си фронт от Дунав до Стара планина и те навлязоха с поразителна лекота* (А. Пантев, <http://www.focus-news.net/opinion/2007/10/15/7574/>).

Може да се обобщи, че в съвременния български език тезата, според която граматичното значение свидетелственост се изразява от морфемата *-х/-ш-*, е формулирана за пръв път от А. Александров (АЛЕКСАНДРОВ 1987). Тя е приета е от В. Шаур (ШАУР 1989), К. Куцаров (КУЦАРОВ 1998, 2019), И. Куцаров (КУЦАРОВ 2007) и др. В. Маровска отбелязва, че формален показател на свидетелствеността е имперфектната тематична гласна и *-х/-ш-* (МАРОВСКА 2013: 247). Не съществува единно мнение сред езиковедите дали всички словоформи, които притежават морфемата *-х/-ш-*, могат да бъдат разглеждани като граматично маркирани със свидетелственост. Това е приемлив от формална гледна точка подход, но е необходимо да се отчитат възможността в българския език значението свидетелственост да се съчетава с маркерите за абсолютна предходност, относителност, резултативност, страдателен залог, условно и повелително наклонение, защото всяка една от допустимите комбинации е свързана със семантични промени. Кондиционалът няма темпорални форми, но действията, изразявани с него, са насочени към бъдещето. Ако с форми от типа на *бих повървял* говорещият се представя като очевиден на действие, което може да се осъществи в бъдещ план след изпълнението на определени условия, то императивните повелителни форми, които съдържат *-х/-ш-*, са винаги относителни: *нека каже* и поради тази причина действието или резултатът, изразени с тях, не могат да се реализират. Според нас предложеният от Кр. Чакърова термин квазисвидетелственост (вж. ЧАКЪРОВА 2020) позволява да бъде направен опит всички словоформи, съдържащи *-х/-ш-*, да се обединят в една редица, която се противопоставя на друга редица от форми, непритежаващи маркера *-х/-ш-*. (КУЦАРОВ 2017), но това е въпрос, на който смятаме да посветим отделна статия.

## Библиография

АЛЕКСАНДРОВ 1987:

А. АЛЕКСАНДРОВ, Универсален модус на изказване в българската темпорална система. В: Доклади от Втория международен конгрес по българистика. БАН, 1988, № 3, София, 491–498.

Бояджиев/Куцаров/Пенчев 1998:

Т. Бояджиев/И. Куцаров/Й. Пенчев, Съвременен български език. София.

Герджиков 1977:

Г. Герджиков, Една специфична глаголна категория в българския език (категорията ангажираност на говорещия с изказването за действието). В: ГСУ, ФСФ, т. 69, 2, 5–68.

Дьомина 1970:

Е. И. Дьомина, Към историята на модалните категории на българския глагол. В: Български език, 1970, № 5, 405–421.

Дьомина 1973:

Е. И. Дьомина, К вопросу о генезисе модальных категорий болгарского индикатива. В: Наука 1973, Симпозиум по грамматической типологии современных балканских языков. Москва, 13–17.

Иванчев 1976:

С. Иванчев, Проблеми на развитието и функционирането на модалните категории в българския език. В: Помагало по българска морфология. Глагол. София, 360–375.

Куцаров 2007:

И. Куцаров, Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив.

Куцаров 2017a, ръкопис:

И. Куцаров, Лекции по сравнителна граматика на славянските езици. Пловдив.

Куцаров 2017б:

И. Куцаров, Evidential не е преизказност. Доклади от юбилейната научна сесия „Съвременни тенденции в езиковедските изследвания“, посветена на 85 години от рождението на проф. д.ф.н. Йордан Пенчев. София.

Куцаров 1998:

К. Куцаров, Свидетелственост – грамема в категорията вид на

изказването. В: Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ 1998, том 36, кн. I, 209–218.

КУЦАРОВ 2002:

К. КУЦАРОВ, Граматическа характеристика на условната форма от типа бих писал. В: Славистиката в началото на XXI век. Традиции и очаквания. София, 163–168.

КУЦАРОВ 2019:

К. КУЦАРОВ, Българските лексемни класове и учението за частите на речта. Дисертация за придобиване на научната степен „доктор на науките“. Пловдив.

МАРОВСКА 2005:

В. МАРОВСКА, Новобългарският перфект. София.

МАРОВСКА 2013:

В. МАРОВСКА, Референция и рефериране в света на езика. Пловдив.

МИРЧЕВ 2000:

К. МИРЧЕВ, Старобългарски език. Велико Търново.

НИЦОЛОВА 1986:

Р. НИЦОЛОВА, Българските местоимения. София.

НИЦОЛОВА 2003:

Р. НИЦОЛОВА, Семантическая гиперкатегория «характеристика говорящим сообщаемой информации» и ее связь с временем и лицом глагола. В: Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие. Материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 22-24 сентября 2003 г. Санкт-Петербург, 108–112.

НИЦОЛОВА 2006:

Р. НИЦОЛОВА, Взаимодействие эвиденциальности и адмиративности с категориями времени и лица глагола в болгарском языке. В: Вопросы языкознания. РАН, 2006, № 4, 27–45.

ПЪРВЕВ 1975:

Х. ПЪРВЕВ, Очерк по история на българската граматика. София.

РАДУЛОВ 1870:

С. РАДУЛОВ, Начална граматика за изучение на българският език. Болград.

СТАМЕНОВ 2021:

В. СТАМЕНОВ, Граматичната морфема -х-/-ш- в българския език (исторически бележки). В: *Verba iuvenium* № 3, 58–73.

СТАНКОВ 1967:

В. СТАНКОВ, Категории на индикатива в съвременния български език. В: *Български език* 1967, № IV, 330–344.

СТАНКОВ 1969:

В. СТАНКОВ, Българските глаголни времена. София.

СТОЙЧЕВ 2019:

С. СТОЙЧЕВ, Българският релатив и чешкият език или за съвременния български морфологичен релатив и неговите функционални еквиваленти в съвременния чешки език. София.

ЧАКЪРОВА 2020:

Кр. ЧАКЪРОВА, Лекции по функционално-семантична граматика на съвременния български език. Пловдив.

ШАУР 1989:

В. ШАУР, Йерархия на признаците на българските глаголни времена. В: *Съпоставително езикознание* 1989, № 1, 45–55.

ЯКОБСОН 1972:

Р. О. ЯКОБСОН, Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. В: *Принципы типологического анализа языков различного строя* (сост. О. Г. Ревзина). Москва, 95–113.

# Abhandlungen zur bulgarischen Linguistik

---